

Hvor går vi – og hvorfor?

Et forsøk på å trekke noen store linjer i utviklingen av norsk talemål¹

Av Brit Mæhlum

Innledning

Intensjonen bak denne artikkelen er å peke på noen prinsipielle utviklingstendenser i norske talemål. På den ene siden ønsker jeg å gi en karakteristikk av *hva* som preger talemålsutviklingen; på den andre siden har jeg en ambisjon om å prøve å forklare *hvorfor*. På hvilken måte kan vi best forklare og forstå de endringene som foregår i talemåla rundt omkring i landet? Slik jeg ser det, er det på dette siste punktet at vi står overfor de største utfordringene vitenskapelig sett, og det er også dette temaet jeg vil prioritere i det følgende.

Ideelt sett burde denne artikkelen vært skrevet en par-tre år fram i tida, *etter* at alle doktoravhandlingene og hovedfagsoppgavene tilknyttet TEIN-prosjektet er avsluttet. Den intensiverte innsatsen i utforskningen av norske talemål som TEIN har representert, vil kunne gi oss et langt bedre utgangspunkt for å trekke noen *generelle* konklusjoner på hva som skjer i det norske språklandskapet. Men datamengden over såvel tradisjonelle mål som nyere utviklingstendenser er allerede betydelig, så fundamentet bør absolutt være til

---

1 En særlig takk til Mariann Villa, Senter for Bygdeforskning, Trondheim, som ga meg nettopp den sosiologiske litteraturen som jeg ønsket meg. Og takk til Unn Røyneland, Universitetet i Oslo, og Randi Solheim, Universitetet i Trondheim, som var så snille å kommentere det bortimot ferdige produktet.

stede for i det minste å antyde både retningen på utviklingen, og hvordan vi best skal kunne forstå de endringene som foregår.

1. Hva skjer?

Aller først vil jeg her vise til noen oversiktsartikler som mer systematisk og helt konkret tar for seg talemålsutviklingen i Norge i nyere tid, nemlig Sandøy (2000), Skjekkeland (2000) og Vikør (1999). I tillegg kan nevnes Wiggen (1995) og Røyneland (under trykking), som begge betrakter det norske språksamfunnet i et sosiolingvistisk fugleperspektiv, men for en stor del med fokus på endringstendenser.

Den følgende framstillingen vil altså ikke gi noen regulær oversikt over dokumenterte endringer i de ulike regionene av landet, men er snarere et forsøk på å peke på visse overordnede karaktertrekk ved disse endringsprosessene. Begrepene *lokal* – *regional* – *nasjonal* – *global* vil gå som en rød tråd i framstillingen. Disse begrepene viser til dimensjoner som aktualiseres både under omtalen av de konkrete endringstendensene og i tilknytning til forsøket på å forstå hvorfor endringene skjer.

1.1 Nivellering

Om jeg skulle framheve étt aspekt som særlig karakteristisk for talemålsutviklingen her i landet de siste tiårene, ville jeg poengtere følgende etter hvert ganske velkjente fenomen: Språktrekk som har en begrenset utbredelse geografisk sett, og som altså må betraktes som strengt lokale, har en tendens til å bli lagt vekk til fordel for varianter som har et videre regionalt, eller også nasjonalt, bruksområde. Dette betyr mer generelt at det foregår en språklig utjamning, en *nivellering*, innenfor det norske språkområdet, der mange av de trekkene som tidligere kunne brukes til å lokalisere enkeltindivider helt ned til mindre bygder og bygdelag, nå er falt bort eller er i ferd med å falle bort. Dermed er det ikke lenger så enkelt å avgjøre hvorvidt folk kommer fra f.eks. Sandnes eller Stavanger, Verdalen eller Steinkjer, Eidsvoll eller Oslo. Det skjer med andre ord en homogeniseringsprosess innenfor ulike geografiske områder, der lokale språkforskjeller internt i det enkelte området blir

eliminert, og språkbrukerne framstår som innbyrdes sett mer like hverandre innenfor et større geografisk fellesskap. Det er denne prosessen som gjerne omtales som "regionalisering" (for en mer omfattende diskusjon, se f.eks. Røyneland 1999).

Slike nivelleringsprosesser som resulterer i regionalisering, må som regel sees i sammenheng med det vi noe forenklet kan si angår dimensjonen "sentrum – periferi". Selve bevegelsen i prosessen går i all hovedsak fra periferien og inn mot sentrum, slik at den språklige tilpasningen går i retning av det sentrumsnære. Det *relative* er imidlertid her en sentral faktor. Det kan nemlig se ut til at ett viktig perspektiv i slike sammenhenger er hvordan den nærmeste sentrumsdannelsen har et stort potensiale i å påvirke et gitt "perifer" område, mens denne aktuelle sentrumsdannelsen i sin tur igjen lar seg påvirke av nærmeste større by, som så i neste omgang blir påvirket av en enda større bydannelse, f.eks. et regionsenter. Det relative statusforholdet som slik synes å eksistere mellom ulike områder, har blitt referert til som "prestisjehierarkier" (se f.eks. Karlgård 1997). På toppen i et mer generelt prestisjehierarki i Norge er det mye som tyder på at en kan plassere et sørøstnorsk, standardisert talemål – et talemål som historisk og strukturelt sett er basert på skriftspråket bokmål, og som i dag har sin sentrale dialektgeografiske lokalisering i Oslo og området omkring hovedstaden (se f.eks. Mæhlum 1986: 9–16, og 1992: 166ff. for ytterligere argumentasjon).

Med dette som prinsipielt bakteppe er det i realiteten et temmelig komplekst bilde en blir konfrontert med om en ønsker å gå mer detaljert inn i de språklige nivelleringsmønstrene som begynner å avtegne seg rundt omkring i landet. Det er for det første åpenbart at det her foregår flere prosesser samtidig. På én side har vi den språklige homogeniseringen som går for seg mellom ulike dialekter på det vi kan kalle et horisontalt nivå, men der det nok som regel eksisterer en viss sosiokulturell og prestisjemessig asymmetri mellom de involverte dialektområdene. På den andre siden har vi den påvirkningen som beveger seg langs en vertikal akse, og som gjelder det potensialet et standardisert, overregionalt talemål har, i kraft av sin status øverst i prestisjehierarkiet, i å influere på samtlige

varieteter "under" seg i dette hierarkiet, rurale såvel som urbane. Slik sett vil enhver varietet nærmest til enhver tid befinne seg i et flerdimensjonalt rom, der både horisontale og vertikale innflytelser foregår samtidig.

La meg forsøke å illustrere noe av denne kompleksiteten med et helt konkret eksempel: På tettstedet Melhus, et par mil sør for Trondheim, er det en klar tendens til at mange av de tradisjonelle, rurale inntrønderske dialekttrekkene er i ferd med å bli erstattet av "modifiserte" former (Vold Ulset 2002). Hvis en legger prinsippene fra prestisjehierarki-modellen til grunn, vil det først og fremst være Trondheim – i kraft av sin status som nærmeste by og også regionsenter – som representerer den sentrale språklige påvirkningssinstansen for melhusboerne. Og det viser seg da også at en god del av de "nye" formene en finner i hvert fall blant ungdom på Melhus, er i samsvar med språktrekk som er vanlige i trondheimsmål. Det gjelder bl.a. overgangen fra jamvekt til apokope ved infinitiver (f.eks. *vårrå* og *fårrå* som blir *vær* og *fær*); bortfall av palatalisering i trykklett stilling, men samtidig opprettholdelse av apokopen i bestemt form flertall av maskuline substantiv (*bilan*, *læreran*); overgang fra flertallsmorfemet *-a* i nøytrum til *-an* (*husan*). I tillegg til denne adopteringen av former som helt klart ikke er i samsvar med noe vi regner som standardtalemål, men som snarere er "typisk trondheimske", har de samme ungdommene tilegnet seg andre trekk som kan betraktes som *både* standardiserte og trondheimske. Dette gjelder f.eks. tendensen som enkelte har til å bruke *ikke* som nektingsadverbial også i trykksvak stilling, i stedet for den trønderske forma *ic*; til å erstatte retrofleks flap av opphavelig *rð* med *r* (*gar*, *bor*); og til å unngå senkning av vokalene *i*, *e* og *y* (*sekkert* og *løst* blir *sikkert* og *lyst*).

Her ser vi altså endringer i melhusmålet som resulterer i klare standardiseringer, men der selve opphavet for påvirkningen likevel ikke er entydig. Innflytelsen *kan* ha kommet fra Trondheim, der det i bymålet i dag er i bruk en god del standardiserte former som ikke er i samsvar med tradisjonelt trøndermål. Det er slik sett en mulighet for at standardpåvirkningen overfor melhusboerne har gått via Trondheim og inn i melhussamfunnet. På den annen side kan vi ikke se

bort ifra at disse impulsene fra toppen av prestisjehierarkiet også kan ha gått "strake vegen", uten å ha tatt veien om Trondheim. Da snakker vi i så fall om den normative kraften som ligger i en mer eller mindre felles forestilling vi har her i landet om et supra-regionalt, prestisjefullt talemål, og hvordan dette normative idealet har potensiale til å påvirke bl.a. melhusboerne direkte – langs en vertikal sosial akse.

Som en understreking av hvor sammensatte mekanismer vi her har å gjøre med, vil jeg framheve enda en problematisk dimensjon ved "tilfellet" Melhus. Det som trekkes fram her, har samtidig overføringsverdi til en rekke av de konkrete endringene vi kan observere i norske talemål i dag. La oss gå tilbake til den typen endringer som får som konsekvens at *vårrå* blir *vær*, og *bilaŋ* blir *bilan*. Selv om resultatet av disse prosessene definitivt ikke blir standardformer, er det likevel mulig å hevde at begge disse endringene representerer standardtilnærminger. Når en opprinnelig jamvektsinfinitev går over fra å ha to stavelser med utjamning eller tiljamning til å få apokopert énstavelsesform, fører denne overgangen svært ofte til at også rotvokalismen i ordet endres, og at den nærmer seg eller blir sammenfallende med standardformer (som ved *vårrå* til *vær*). En rekke opprinnelige jamvektsformer, som f.eks. inntrønderske varianter av typen *vårrå*, *våttå*, *låsså*, framstår utvilsomt i mange sammenhenger som svært avstikkende. En kan derfor hevde at overgangen fra former som *låsså* og *våttå* til *læs* og *vit* har et aspekt av standardisering ved seg – til tross for at resultatet blir regionalt og ikke supraregionalt i betydningen standardisert. Det samme perspektivet vil kunne overføres til prosessen som gjør at *bilaŋ* blir *bilan*. Bortfallet av palataliseringen kan i seg selv betraktes som en bevegelse i retning av et mer standardnært mål, men samtidig opprettholdes altså det regionale bøyingsmorfemet *-an*. En nærliggende tolkning kan dermed være å oppfatte endringsproduktet i begge disse tilfellene som en form for *kompromissvarianter*: en mellomløsning mellom de tradisjonelle, mer eller mindre eksklusivt lokale dialektformene på den ene siden, og de overregionale standardformene på den andre.

Gjennom slike nivelleringsprosesser som vi her har sett eksempler på, skjer det en generell *homogenisering* av det norske talemålslandskapet. Dels blir vi mer like internt på et regionalt nivå ved at en rekke lokale særdrag elimineres. Dels blir vi mer like også nasjonalt sett, dvs. inter-regionalt, gjennom en generell konvergering mot et standardisert, overdialektalt talemål. Her er det likevel viktig å framheve den varierende hastigheten på disse prosessene rundt omkring i landet. I enkelte områder ser standardiseringsprosessene ut til å ha kommet spesielt langt, og en får slike eksempler på radikal "avdialektifisering" som f.eks. Papazian (1997) og Thoengen (1994) har dokumentert fra henholdsvis Numedal og Hallingdal, og som også Bakås (1998) har vist fra Tynset. I dette siste lokalsamfunnet, som er et relativt stort sentrum i Nord-Østerdalen, ser det likevel ut til at disse prosessene tok til på et langt tidligere tidspunkt enn i de to midlandsdalførene.

Avslutningsvis er det viktig å presisere at nivellerings- og standardiseringsprosessene har betydelige regionale forskjeller. I den utstrekning vi kan si noe mer presist om dette, ser det ut til å gå et skille mellom Østlandet, inkludert midlandsområdet, på den ene sida og det øvrige av landet på den andre. Konsekvensene av nivellering og standardisering i østlandsområdet ser generelt ut til å bli talemålsvarieteter som ligger nært opp til eller er sammenfallende med et standardisert, bokmålsnært språk, for en stor del den "folkelige", "yngre" standardvarietetten (Røyneland 1999: 105) (jf. studier som f.eks. Gulbrandsen 1979, Evensen & Tveit 1990, Skolseg 1994, Løngli 2002a). I landet for øvrig ser resultatene av nivellerings- og standardiseringsprosessene ut til å ha klare regionale særdrag – bl.a. i ord- og setningsintonasjonen og i lydstrukturen. Endringsprosessene i disse områdene får med andre ord *ikke* som konsekvens et talemål som framstår som standardisert østlandsk (jf. presitisjehierarkiet); til dét synes den lingvistiske avstanden til basisdialektene å være *for* stor (jf. studier som Skjekkeland 1999, Haugen 1998, Sølvsberg 1998, Hernes 1998, Karlgård 1997, Bosnes 2000, Vold Ulset 2002).

1.2 Et lynraskt blikk på innsida av endringsprosessene

Om en kikker litt nærmere på de språkendringene som har foregått rundt omkring i landet (se f.eks. Skjekkeland 1997: 197–202 og 2000: 79–80, TEIN Prosjektbeskrivelse:9), er det iallfall én karakteristikk som synes å være særlig relevant som beskrivelse av mange av disse prosessene. Vi kan velge å kalle prinsippet “forenkling”. Dette er riktignok i seg selv et noe problematisk begrep (mer under punkt 2 nedenfor), men kan i utgangspunktet sies å betegne en prosess som fører til bortfall av systeminterne motsetninger, og som dermed resulterer i større strukturell *regularitet*.

På et lydlig nivå kan dette bl.a. vise seg i dialekter som tradisjonelt har hatt flere vokalfonemer enn det norske “standardsystemet” med ni monoftonger pluss diftonger. I mange av disse varietetene har det foregått ulike former for fonemsammenfall, slik at systemet har nærmet seg “normalen” og i en viss forstand er blitt forenklet. Også innenfor konsonantfonologien har det gått for seg endringer som kan karakteriseres som forenklinger, ofte i form av kompromissvarianter, f.eks. i de områdene av landet der *palatale dentaler* tenderer å falle sammen med alveolare eller retroflekse varianter – et fenomen som er dokumentert både på Nord-Vestlandet, i Trøndelag og i Nord-Norge (se f.eks. Abrahamsen 1995, Vold Ulset 2002:63ff., Mæhlum 1992: 258–260). Det samme gjelder det mye omtalte sammenfallet mellom *skje-* og *kje-*lyden; på et strukturelt nivå vil dette utvilsomt kunne omtales som resultatet av en forenklingsprosess.

Ellers er det særlig innenfor morfologien at en kan velge å beskrive mange av de dokumenterte endringene som forenklinger. Dette gjelder ikke minst den tendensen til kategorisammenfall i substantivmorfologien en kan observere i mange dialekter. Fenomenet viser seg blant annet på den måten at substantiv som tradisjonelt har blitt bøydd i samsvar med gamle “små” stammer, som f.eks. maskuline *i*-stammer, nå har falt inn i bøyningensmønsteret til den “store” dominerende *a*-stammen. Ved at former som *grisi* – *grisin* slik går over til å bli *grisa* – *grisan*, bl.a. i visse trønderdialekter, oppstår det et felles og regulært mønster for samtlige maskuline substantiver i flertall. Både i Trøndelag og i Nord-Norge er det for øvrig en tendens til at *alle* substantiver, uansett kjønn, får den felles

endelsen *-a* i ubestemt form flertall, der det tidligere var en differensiering på grunnlag av genus. Også bortfallet av en særskilt dativmorfologi vil kunne betraktes som resultatet av systemforenkende tendenser.

Som en avrunding kan vi også velge å se den omtalte utviklingen av opprinnelige jamvektsinfinitiver i trønderisk i et liknende perspektiv: Gjennom at denne gruppen av infinitiver, som tradisjonelt var tostavete og endte på fullvokal, tenderer å få apokope, innebærer det at samtlige infinitiver i mange trønderdialekter nå blir strukturelt sett like, ved at alle er apokoptert. Gruppen av gamle jamvektsinfinitiver har med andre ord falt sammen med den langt større kategorien av opprinnelige overvektsinfinitiver. I et strukturelt perspektiv vil dette kunne sies å kvalifisere til betegnelsen "forenkling".

2. Hvorfor skjer det?

Forenklingstermen kan altså være relevant for å beskrive mange av de pågående utviklingsforløpene rundt omkring i norske dialekter. Det betyr vel å merke *ikke* at "forenkling" er en forklaring på hvorfor endringene skjer. Forenkling som analytisk kategori gir i beste fall bare en mulig beskrivelse av ofte forekommende endringsløp, og slik kan termen også brukes til å antyde noe om den sannsynlige retningen på framtidige endringer. Termen sier imidlertid ingenting om *hvorfor* språkendringen fant sted; hvorfor den skjedde akkurat der og da og ikke for f.eks. tre eller ti generasjoner siden (mer om dette i Mæhlum 1999a, f. eks. 59 ff.). For å få svar på denne typen spørsmål – dvs. hvilke krefter som setter i gang forandringene i talemålet – må vi lete andre steder.

En rekke generelle sosiokulturelle og demografiske endringer blir gjerne trukket fram som forklaring på de mange endringene vi har kunnet observere i det norske talemålslandskapet de siste tiårene. Det gjelder f.eks. det faktum at folk generelt er blitt mer mobile, både ved at vi flytter mer og gjennom en radikal forbedring av kommunikasjonsnettet; bosetnings- og befolkningsstrukturen har blitt stadig mer urban – et økende antall av oss bor i byer og tettbygde strøk, stadig færre er direkte tilknyttet primærnæringer, og den sosiale komplek-

siteten øker også i mer rurale områder; det generelle utdanningsnivået har steget kraftig gjennom hele 1900-tallet; skolesentraliseringen har ført til økt kontakt mellom sentrale og mer perifere strøk også innenfra de yngste aldersgruppene; og alderssegregeringen er langt mer omfattende enn tidligere, i den forstand at barn og unge i større grad konstituerer sine egne subkulturelle fellesskap uten særlig involvering av eldre generasjoner.²

Ingen av disse forholdene er allikevel *i seg selv* tilstrekkelige som forklaring på hvorfor de språklige forandringene er blitt initiert og gjennomført. Det vi må spørre om, er hva som er det formidlende leddet – selve *forbindelsen* – mellom endringene på ulike sosiokulturelle, demografiske og økonomiske makronivåer på den ene siden, og det enkelte individs språkbruk på den andre. Hva er med andre ord den dypereleggende forklaringen på at slike strukturelle omkalfatring i folks hverdagsliv får konsekvenser for de språklige valgene som de individuelle språkbrukerne foretar? For å kunne gripe denne temmelig subtile forbindelsen må vi gå inn i det noe vage og ulendte terrenget som angår språkets *idiomatiske* karakter; det vi kan omtale som

2.1 Språket som symbolsystem

For å kunne forstå hvilke krefter som setter i gang de språklige endringsprosessene, er det altså nødvendig å ha en dypere erkjennelse av den basale funksjonen språket har som sosialt og kulturelt signalsystem. Valg av språklig kode har en vital funksjon i å signalisere sosiokulturell tilhørighet, eller iallfall *ønske* om tilhørighet. En underliggende forutsetning er her at de valgene vi foretar oss

---

2 Unge og voksne opptrer i dag i langt større utstrekning i ulike handlingsfelt enn det som var tilfellet i tradisjonelle samfunn, der barn og ungdom i stor grad *vokste inn i* og ble integrert i det lokale voksne fellesskapet, både i arbeid og fritid. For språkforskere ligger det en stor utfordring i å studere nærmere konsekvensene av denne økte segregeringen, og blant annet knytte den direkte til tendensen til at jamaldringsgruppen synes å ha fått en sterkere posisjon som primær sosialiseringsinstitusjon (se f.eks. Langli 2002b). Hvis språklig trødering og sosialisering i større utstrekning enn tidligere foregår innenfor jamaldringsfellesskapet, er det høyst relevant å forsøke å se dette i sammenheng med pågående språkendringer og ikke minst endringstakt.

som språkbrukere, er *intensjonale*.³ Det vil si at valg av språklig kode har en *mening*, en *betydning*, og at vi gjennom de språklige repertoarene signaliserer noe vi ønsker å uttrykke om oss selv i forhold til verden omkring oss.

Med tanke på at en av de mest framtrepende tendensene i norsk talemålsutvikling er prosesser som fører de tradisjonelle dialektene, dvs. geolektene, i retning et mer standardisert talemål, er det spesielt interessant å se nærmere på den symbolfunksjonen nettopp dialekt versus standardtalemål har på den sosiolingvistiske "markeds-plassen". Disse vurderingene må nødvendigvis bli helt allmenne og prinsipielle, all den stund ulike dialekter har til dels helt ulike konnotasjonsverdier. Samtidig er det viktig å understreke at begrepene "dialekt" og "standard" ikke kan sees uavhengig av hverandre; forestillingen om det ene impliserer det andre. Slik sett er det teoretisk nødvendig å betrakte de to begrepene i et kontrastivt perspektiv. Det er likevel vesentlig å være seg bevisst at vi her har å gjøre med to idealiserte ytterpunkter langs et kontinuum. I den "virkelige" verden eksisterer dialekt og standard for en stor del som normative idealer, der en rekke språkbrukere med sine individuelle repertoarer befinner seg en plass *imellom* disse ytterpunktene. De mentale og ofte sterkt stereotypiserte forestillingene knyttet til de respektive normene er like fullt reelle og betydningsfulle.

La oss først se på noen av de signalfunksjonene som kan sies å ligge i en dialekt, vel å merke i den tradisjonelle betydningen "geolekt". En slik språklig kode har som sitt primære definisjonsgrunnlag en *geografisk* avgrensning. En dialekt er altså et lokalt eller regionalt, eller i det minste territorielt, avgrenset språkssystem. Dette territoriale grunnlaget for dialektterminen innebærer at en gitt dialekt er *eksklusiv* for en viss lokalitet. Det betyr at den språklige koden blir tillagt en særskilt geografisk markeringsverdi. Dialekten blir slik sett å betrakte som et uttrykk for en persons tilhørighet eller identifisering med et bestemt *sted*. Begrepet "sted" er riktignok ingen enkel og endefram størrelse, noe det er skrevet bindsterke avhandlinger om

---

3 Det at noe er intensjonalt, er ikke ensbetydende med at det dreier seg om bevisste og forsettlige handlinger. Det intensjonale kan like gjerne være ubevisst eller underbevisst.

(for en antydning av problemfeltet, se f.eks. Mæhlum, Slettan & Stugu (red.) 1999). Viktigst i denne sammenhengen er det å påpeke at et sted ikke utelukkende er det fysisk og geografisk gitte, men at stedet i høyeste grad også representerer et bestemt sosialt og kulturelt innhold. På et slikt grunnlag kan vi si at en dialekt konnoterer bestemte sosiokulturelle verdier, samtidig som dette er verdier som i utgangspunktet er knyttet til en bestemt geografisk lokalitet.

Ytterligere en dimensjon bør likevel tilføyes i dette konnotasjonsgrunnlaget – nemlig den *temporale*. Et sted er i seg selv, både som fysisk lokalitet og som sosial enhet, en størrelse som forbinder nåtida med fortida. Stedet representerer med andre ord en form for *kontinuitet*, en erfaringsramme og referanseramme som vi deler med fortida. Slik kan vi si at stedet får funksjon som et bindeledd eller en formidler av *tradisjonen*. I den sammenhengen blir det viktig å tilføye at den dialekten som tradisjonelt er knyttet til dette stedet, har et betydelig potensiale i å framstå som det språklige uttrykket for denne tradisjonsdimensjonen. Dette er en signalfunksjon som kan være viktig både innad i den gruppen som er bosatt på det aktuelle stedet, og utad – overfor andre grupperinger.

Hva så med et standardisert talemål? Dette er et problematisk og omdiskutert fenomen i norsk sammenheng, men som nevnt (jf. punkt 1.1) er det gode argumenter for å hevde at et sørøstnorsk talemål, slik det i utgangspunktet blir snakket i og omkring hovedstaden, og som i stor utstrekning korresponderer med skriftspråket bokmål, fyller en slik funksjon her i landet. Det vil nærmere bestemt si at det er en mer eller mindre generell *opplevelse* blant folk om at denne varieteten har en slik posisjon, og at den på grunn av denne posisjonen blir tillagt bestemte sosiokulturelle verdier: Den blir for det første opplevd som en *supraregional* varietet, en allmennorsk og på sett og vis nasjonal kode. Denne koden blir dermed i mange sammenhenger betraktet som regionalt uavhengig og geografisk nøytral.⁴ For det andre oppleves et standardtalemål

---

4 Samtidig er det imidlertid viktig å påpeke at den også er i stand til å signalisere noe spesifikt *østlandsk*. Dette har sammenheng med det faktum at den historiske utviklingen av et standardisert talemål her i landet for en stor del var knyttet til hovedstaden. Gjennom en dialektikk mellom skriftspråket

som en ubetinget sosial *prestisjevarietet*; det konnoterer status i konvensjonell forstand. Disse to aspektene, det geografisk umarkerte eller nøytrale og det sosialt prestisjefulle, er på mange måter gjensidig avhengig av hverandre og må til sjuende og sist sees i sammenheng med et standardtalemåls nære sammenheng med en nasjons skriftspråk. I tillegg bør det nevnes et tredje aspekt som også gjerne assosieres med et standardisert talemål i dag – det *urbane*. Her er det riktignok sannsynlig at en bør differensiere mellom det Røyneland (1999: 105) omtaler som en språklig konservativ "klassisk standard" og en mer radikal "yngre standard". I så fall kan en hevde at det først og fremst er den "klassiske" standarden som konnoterer sosiokulturell og økonomisk prestisje, mens den "yngre" standarden på sin side "[...] gir assosiasjonar i retning av urbanitet, modernitet og bymessig tilknytning" (ibid.).

En forsøksvis oppsummering av noen kontrastive relasjoner knyttet til motsetningen dialekt – standard vil kunne se slik ut, vel å merke satt opp som *idealisererte* motsetningspar:

Standardtalemål

Overregionalt, geografisk nøytralt

Prestisjefullt

Urbant, sentralt

Moderne

Dialekt

Spesifikk geografisk tilknytning

Mindre prestisjefullt

Ruralt, distriktstilknyttet

Tradisjonelt

Dette siste punktet som gjelder motsetningen mellom det moderne og det tradisjonelle, vil bli tatt opp igjen og utdypet under punkt 2.3 i det følgende. Men la oss kort se litt nærmere på hvilke stereotype oppfatninger som eksisterer i forhold til *hvem* som tradisjonelt forventes å snakke hhv. dialekt og standardtalemål, og også i hvilke *kontekster* det oppleves som mest "passende" å bruke den ene eller

---

og det lokale talemålet i dette området, ble det etablert en talemålsvarietet som var skriftmålsnær, samtidig som den inneholdt spesifikke østlandske særtrekk. Det er derfor en innebygd og uunngåelig motsetning i de verdiene som denne varieteten kan signalisere, på én side noe geografisk nøytralt og på den andre siden noe spesifikt østlandsk (mer om dette i bl.a. Mæhlum 1992: 166 ff.).

den andre varieteten. Denne typen vurderinger må naturlig nok sees som en forlengelse av det sosiokulturelle assosiasjonsgrunnlaget som er beskrevet ovenfor.

I likhet med en rekke andre språksamfunn har det også her i landet vært en tradisjonell oppfatning at *graden* av dialektbruk er mer eller mindre omvendt proporsjonal med sosial status og prestisje. Det vil si at jo høyere du befinner deg innenfor det sosiale hierarkiet, jo sterkere sosiale forventninger vil det være til at du skal bruke et standardisert språk. I en holdningsundersøkelse som ble foretatt i Oslo på slutten av 1970-tallet (Strømsodd 1979), kom slike holdninger til uttrykk ved at informantene i langt større utstrekning ville akseptere dialektbruk hos personer i typiske lavstatusyrker enn hos f.eks. en advokat. Liknende vurderinger er det som ligger til grunn når en rekke studier, bl.a. i England, viser at et standardisert språk gir assosiasjoner i retning av prestisje og kompetanse, dvs. mer tradisjonelle statuskvaliteter, mens regionale eller rurale varieteter på sin side først og fremst signaliserer personlig integritet og troverdighet (jf. f.eks. Edwards 1985: 148). Det er blant annet på bakgrunn av denne typen holdninger at en må se de mønstrene som eksisterer mht. kontekstbestemt språkbruk: Jo mer formell, offisiell eller høytidelig en situasjon er, jo sterkere forventninger eksisterer det i retning av å bruke et standardisert språk.

Det er likevel viktig å presisere at slike holdninger og verdivurderinger er langt mindre framtrædende i Norge enn i de aller fleste andre land i Europa. Et av de trekkene som særmerker det norske språksamfunnet, er den offisielle aksepten av dialekter som multifunksjonelle koder. Det vil si at det her i landet ikke eksisterer formaliserte krav eller rigide oppfatninger mht. hvem som kan bruke dialekt, og i hvilken sammenheng. Derfor møter en da også til stadighet eksempler på enkeltindivider som bruker tradisjonell dialekt på ulike offentlige eller nasjonale arenaer. Samtidig er det viktig å være klar over at dette er en språklig praksis som ikke fullt ut kan sies å representere det vanlige, det konvensjonelle eller det forventete – heller ikke i Norge. Det er liten tvil om at flere enkeltindivider innenfor denne kategorien, f.eks. en tidligere, mye omtalt finansminister med utpreget hedmarksdialekt, blir opplevd som

markerte språkbrukere, som *unntakstilfeller*. Det er derfor all grunn til å understreke at de mer generelle og tradisjonelle koblingene mellom status og kontekst på én side, og valg av språklig kode på den andre, i høyeste grad er tilstedeværende også i det norske språksamfunnet – i form av mer eller mindre artikulerte forventninger, stereotype oppfatninger og sosiale sanksjoner (mer om dette under punkt 2.3 nedenfor).

2.2 Tilhørighet og identifikasjon

La oss nå vende tilbake til den utviklingstendensen som ble omtalt under punkt 1.1 – at dialektene nivelleres og i varierende grad nærmer seg ulike regionale og/eller nasjonale standardiserte varieteter. Hvordan skal vi kunne se denne utviklingen i forhold til perspektivet som framhever språkets funksjon i å signalisere sosiokulturell tilhørighet? Hva er det ved vår sosiale virkelighet som har endret seg på en slik måte at vi skulle ha større tilbøyelighet til å velge mer standardnære varieteter i dag enn tidligere? Et sitat av dialektologen Olav T. Beito ([1958]1973: 225) kan her tjene som innfallsvinkel:

Utviklinga frå målføre fram mot normalmål må ein sjå på bakgrunn av og i samband med den ålmene kulturvokstere [...]. Målføra er språklege uttrykk for lokale kultursamfunn, og det er naturleg å tenkja seg at målføreskilnad vil kverva etter at grensene for desse småe kultur-einingane er sprengde og utviska.

Beito snakker her om lokale "kultur-einingar" og om grensene for slike sosiogeografiske enheter. Og det er nettopp på dette området en av de store utfordringene for oss som talemålsforskere ligger – å få innsikt i hva som faktisk blir opplevd som folks sosiale og kulturelle referanserammer og identifikasjonsgrunnlag. Hvilken betydning har det Beito omtaler som de minste "kultur-einingane", i dagens samfunn? I hvilken grad er det i snever forstand *lokale* miljøet en primær referanseramme for moderne nordmenn? Fungerer dette fortsatt som et sentralt identifikasjonsgrunnlag, eller er det kanskje andre sosiogeografiske enheter som har overtatt denne funksjonen? Er i så fall disse enhetene *regionalt* baserte, eller er de snarere *nasjonalt* funderte? Eller er de kanskje rett og slett *internasjonale* og *globale* i visse henseender?

Hvis vi skal ha noe håp om å få en mer inngående kunnskap om den dypere bakgrunnen for *hvorfor* språkendringene skjer, er det viktig å finne svar på denne typen spørsmål. Problematikken har så langt jeg kjenner til, fått liten oppmerksomhet innenfor språkvitenskapelig forskning, men har etter hvert blitt et sentralt tema innenfor flere samfunnsvitenskapelige fagområder. I det følgende vil jeg forsøke å gi en kort sammenfatning av noen av de resultatene denne forskningen har kommet fram til, og som synes særlig relevante for vår forståelse av talemålsendring.

Det er særlig én framtrædende tendens i de siste tiårenes samfunnsutvikling i Norge det her er viktig å framheve: Dagens norske bygdesamfunn er i langt større grad integrert i et felles storsamfunn enn det som var tilfellet tidligere. De rurale områdene er med andre ord blitt stadig mer innvevd i storsamfunnets sosiokulturelle mønster, og er slik i større grad blitt del av en felles overlokal kultur. Det kanskje mest pregnante uttrykket for denne utviklingen finner en i de såkalte "bygdebyene", som i dag representerer et demografisk tyngdepunkt i "Distriktsnorge". Bygdebyene er å betrakte som en slags syntese av det urbane og det rurale, og denne spesielle amalgamiseringen er blitt omtalt som "*urbanisering*" (Hompland 1991: 61). Dette er en prosess som innebærer at det foregår en urbanisering av livsstil, næringsveier, kulturformer og forbruksmønstre *uten* at det dermed inkluderer større bydannelser.

Bygdebyane er verken bygd eller by. Dei er heller ikkje ei passe blanding av dei to klassiske formene. Den bu- og livsform bygdebyane er eit uttrykk for, er like mye ei landleggjering av byveksten og urbaniseringa. [...] Bygdebyen samlar parallelle utviklingslinjer som gjer bygd og by meir lik kvarandre i næringsstruktur, i yrke, i buform, i forbruk, i stil og smak, i kommunikasjonsmønster og sosial samhandling (ibid.).

Denne sterkere integreringen av ulike lokalsamfunn i et felles, forenende storsamfunn betyr dermed at det overlokale fellesskapet, representert gjennom det regionale eller det nasjonale, fungerer som en viktig del av de sosiokulturelle referanserammene internt i "småsamfunnet", dvs. i et gitt lokalmiljø. Storsamfunnet griper stadig sterkere inn i ethvert lokalmiljø, og dermed vil opplevelsen av

grensene mellom det tradisjonelt lokale og det ikke-lokale kunne framstå som diffuse eller også ikke-eksisterende. Den konsoliderende effekten som storsamfunnet slik oppnår overfor ulike lokale fellesskap, fungerer følgelig sosialt og kulturelt *nivellerende*. Lokale forskjeller og særdrag går i større eller mindre grad opp i et felles, nasjonalt meningsunivers:

Vi opplever [...] ei nedbygging av regionale og klassemessige forskjeller i livsstil og levesett som vi kan kalla *lokal nasjonalisering* eller homogenisering. Kvant enkelt lokalsamfunn eller bygd eller region mistar sitt tradisjonelle serpreg og blir vove inn i eit nasjonalt kultur- og forbruksmønster (Hompland op.cit: 66).

Dette betyr likevel *ikke* at vi alle er i ferd med å "bli like", uavhengig av vår geografiske og sosiale bakgrunn. To sentrale aspekter kan her framheves som motvekt til den generelle homogeniserings-tenden- sen. Det er for det første viktig å understreke at selv om mye av den informasjonen og de impulsene vi mottar til daglig, ikke er lokalt forankret, fristilles ikke erfaringshorisonten vår i samme grad (se f.eks. Paulgaard 2001: 30ff. med referanser). Både handlingene og erfaringene våre "siles" gjennom et lokalt filter, og de ikke-lokale elementene kan på ulike måter omformes og refortolkes før de over tid framstår som en integrert del av det lokale.

Folk starter ikke på fritt grunnlag når de skal plukke enkeltelementer og komponere identitetsuttrykk. De betydninger som er knyttet til regionale og lokale særtrekk bidrar til å definere den enkelte, enten en ønsker det eller ikke. Det er derfor ikke bare globale impulser og informasjon som gir materiale til identitetsutforming, men også informasjon som formidler ulike versjoner av særtrekk ved en selv ut fra geografisk opprinnelse (Paulgaard op.cit: 35).

Trass i de sterke tendensene til kulturell homogenisering, med nivellering av lokalt betingete forskjeller som resultat, er det altså grunn til å framheve hvordan det lokale fortsatt synes å være en sentral bestanddel i moderne identitetsutforming. Det lokale inngår imidlertid i *nye* synteser, der andre og overlokale elementer også utgjør en viktig dimensjon. Begrepet "glokalisering" blir til tider

brukt for å uttrykke bestemte sider ved denne dobbelheten – om en spenning mellom det lokale på den ene siden og i siste instans det globale på den andre.

Det andre aspektet som må vektlegges som motvekt til den generelle nasjonale homogeniseringstendensen, er det Hompland (op.cit: 66) karakteriserer som "lokal heterogenisering". Med dét sikter han til en tiltakende differensiering av lokale miljøer i ulike sosiale *segmenter* – det vil si delkulturer som lever side om side med ulike verdisystemer og livsstiler *innenfor rammene av det samme lokalsamfunnet*. Hvert enkelt lokalsamfunn kan derfor ytre sett framstå som et storsamfunn i miniatyr, med sine nasjonale subkulturer som f.eks. "[...] rockarar, middelklassekulturen i ulike utgaver av palisander eller trekvit, rotarianarar, pensjonistklubbar, organisasjonsbønder eller yngre forretningsfolk med kvar sine separate sosiale sirklar, levesett og festformer" (ibid.).

Det bildet som her utkrystalliseres av det moderne norske samfunnet, er karakterisert av to motstående tendenser: På den ene siden er det utviklingstrekk som resulterer i en større grad av homogenitet enn tidligere, når en ser landet under ett. På den annen side har det enkelte lokalmiljø blitt langt mer heterogent og komplekst enn det som var tilfellet tidligere, med et utall av handlingsalternativer innenfor lokalsamfunnets egne rammer, men der samtidig flere av disse alternativene peker *ut over* det spesifikt lokale. Det enkelte individ blir slik eksponert for en rekke konkurrerende normer, og må kontinuerlig foreta *valg* i forhold til disse alternative regelsettene. Sammenliknet med tidligere generasjoner kan vi derfor si at den sosiale valgfriheten er langt større i dag; vi er ikke i samme grad bundet av lojalitet til bestemte "medfødte" sosiokulturelle grupperinger og tilhørighetsforhold.

Vi har færre absolutte bindingar, svakare over-individuelle føringar og fleire frihetsgrader. Bygda bind oss ikkje på same måte som før (Hompland op.cit: 62).

La oss som en avrunding knytte disse perspektivene direkte til *stedstilhørighet*, slik Hompland her gjør. En rekke forskere har de siste årene hevdet at den særskilte tilhørigheten til et sted – lokalt såvel

som regionalt eller nasjonalt – er i ferd med å miste sin betydning som identifikasjonsgrunnlag (jf. Paulgaard 2001: 18ff.). Dette er åpenbart en så vidt generell tendens at det nylig er blitt framlagt som resultat i en internasjonal forskningsrapport: "Identiteten som er knytt til ein stad, er i ferd med å gå i oppløysing, fortel ein ny Unesco-rapport" (Fyllingsnes 2002: 4). Det er mange og sammensatte faktorer som ligger bak en slik utviklingstendens. Det er iallfall mulig å peke på *to* forhold som mer eller mindre uavhengig av hverandre kan fungere som delforklaringer på denne tilbøyeligheten. Det gjelder for det første punktet som framhever hvordan ulike aspekter av storsamfunnet griper inn i og blir integrert i lokalmiljøet. Det særskilt lokale blir *av-lokalisert* og mister visse sider av sin særegne karakter. Et aspekt ved dette som også ble påpekt i det foregående, er hvordan mange av de handlingsfeltene og "symbolske universene" som er lokalisert til selve lokalmiljøet, har en mer vidtrekkende tilhørighet som strekker seg til sosiale arenaer langt utenfor lokal-samfunnets egne grenser. Slik kan det være grunn til å hevde at mange lokalmiljøer har mistet noe av det som tidligere gjorde dem unike, og at bestemte sider ved deres identitetsskapende funksjon dermed kan ha gått tapt.

Mer betydningsfullt i denne sammenhengen er nok likevel det som ovenfor ble omtalt som økt valgfrihet; altså at tradisjonelle sosiale og kulturelle bindinger har mistet mye av sin kraft, og at vi derigjennom har større frihet til *selv* å velge hvem vi ønsker å identifisere oss med. Denne friheten til å foreta valg innebærer også en mulighet til å *velge bort* gitte fellesskap. En slik sosial "frisetting" åpner dermed for at en kan velge å eliminere den betydningen som et lokalmiljø tradisjonelt har hatt som identifikasjonsfaktor. En supplerende dimensjon her er selvsagt det faktum at med de siste tiårenes radikalt økende geografiske mobilitet, vil det for svært mange individer være *flere* lokalmiljøer som konkurrerer om posisjonen som potensielt identifikasjonsobjekt.

2.3 Tradisjon og modernitet

Gjennom de foregående betraktningene har jeg beveget meg inn i en problematikk som har stått svært sentralt i nyere samfunnsforskning, og som har vist seg å ha implikasjoner på så å si ethvert område av moderne samfunnsliv – forholdet mellom *tradisjon* og *modernitet*. Dette er ikke stedet for noen omfattende utgreiing av disse vidt-favnende begrepene. Samtidig har jeg allerede foregrepet bestemte perspektiver ved denne problematikken i det foregående. I det følgende vil jeg på en mer eksplisitt måte forsøke å vise hvordan disse dimensjonene kan gi oss en adekvat forståelsesramme for sentrale tendenser i talemålsutviklingen, slik disse ble omtalt under punkt 1. Ikke minst vil et slikt rammeverk kunne sette språk og språkutvikling inn i et mer allmenngyldig sosiohistorisk perspektiv.⁵

Viktig i vår sammenheng er de aspektene ved tradisjonsbegrepet som henspiller på en nedarvet og overlevert *lokal* praksis og verdiforankring, et meningsunivers som er knyttet til et bestemt *sted*. Modernitetsbegrepet representerer i et slikt perspektiv et motstykke til disse nedarvete og stedbundne verdiene ved å representere praksisformer og forestillinger som går *ut over* grensene for det spesifikt lokale, og der historisk forankring enten er fraværende eller iallfall ikke utgjør noen sentral kvalitet. Bruddet med det fortidige, med forpliktelsene overfor tradisjonen, er derfor noe av det som gjerne blir framhevet som essensielt ved moderniteten. En bestemt side ved denne sosiale og kulturelle "frisettingen" blir særlig framhevet av Giddens (1991). Han hevder at modernitetens livsformer har fjernet oss fra den tradisjonelle orden gjennom at *tid* og *rom* tømmes for sine konvensjonelle bindinger. Sosiale relasjoner løsrives fra det grepet som lokale praksisformer og forskrifter tidligere representerte. Handlingsfelt og verdigrunnlag peker derfor ofte *ut over* det konkrete stedet der de rent faktisk er lokalisert. Moderniteten fører slik med seg prosesser vi kan omtale som *av-lokalisering*, *av-tradisjonalisering* eller *detrterritorialisering*.

Den forbindelsen jeg her ønsker å framheve, er hvordan verdiaksen med tradisjon og modernitet som de to ytterpunktene

---

5 En forsøksvis skisse av denne typen koblinger har jeg tidligere presentert i Mæhlum 1999b.

kan knyttes opp mot en språklig akse, der henholdsvis dialekt og standardtalemål representerer de – vel å merke – *idealiserte* polene. Videre er det viktig å understreke at denne koblingen i utgangspunktet hviler på det stereotypiserte verdigrunnet som konvensjonelt har vært forbundet med bruk av dialekt versus standardtalemål (jf. punkt 2.1 ovenfor). Innenfor slike rammer kan en da hevde at gjennom dialektenes konnotasjoner til spesifikke *geografisk* definerte fellesskap og verdier, vil bruken av dialekt kunne oppleves som en kode som signaliserer tilhørighet til en mer avgrenset *lokal* og *tradisjonell* sosiokulturell kontekst. På den måten vil dialektbruk kunne konnotere verdier som går i retning av det uformelle og umiddelbare, det enkle og uanstrengte. Slik vil dette kunne framstå som en form for "intimate language" som først og fremst hører hjemme i private og/eller lokale sfærer. Et standard-talemål derimot, som gjerne gir assosiasjoner i retning av det overregionale eller nasjonale, og ofte også noe formelt eller offisielt, vil på sin side kunne tolkes som en *frikobling* fra lokale og tradisjonelle sammenhenger. Gjennom denne av-lokaliseringen vil et standard-talemål nettopp være i stand til å signalisere tilhørighet til verdier som oppleves som *moderne*.

Disse forbindelsene inneholder interessant nok flere parallelle trekk til prinsipielle betraktninger som er gjort av språklige majoritet – minoritetsrelasjoner:

[...] the non-material resources of the dominant groups, including the dominant languages and cultures, and maybe specifically English, are presented as better adapted to meet the needs of 'modern', technologically developed, democratic post-industrial information-driven societies [...]. English and other dominant languages tend to be projected as the languages of modernity, science and technology, success, national 'unity', democracy, and other such positive features.

The non-material resources of the dominated groups [...] including their languages and cultures, are stigmatised as being traditional, backward, narrow, and inferior; they are marginalised, deprived of resources for their development and use (Skutnabb-Kangas 2000: xi).

Hvis vi nå forsøker å relatere dimensjonen tradisjon – modernitet til de tendensene som synes å prege talemålsutviklingen i Norge, er det

to poenger jeg ønsker å framheve – det første knyttet til et sosialt makronivå, det andre til et mikronivå: Den generelle bevegelsen av dialektene i retning et mer standardisert språk kan tolkes som uttrykk for en allmenn og kollektiv moderniseringstendens, og dermed som en delvis avvikling av tradisjonelle sosiokulturelle tilhørighetsforhold i det norske samfunnet. Folks sosiale liv og referanserammer er ikke lenger i samme grad og på samme måte knyttet til det konkrete nærmiljøet, men har på ulikt vis forgreininger som sprenger rammene for det lokale.

Beveger vi oss derimot over på et sosialt mikronivå og prøver å betrakte konsekvensene av denne kulturelle "frikoblingen" for det enkelte individ, er det andre aspekter som kan framheves. Modernitet vil på dette nivået først og fremst innebære en økende grad av *valgfrihet*. Aksepten for at det i større utstrekning er mulig å bryte med tradisjonelle bindinger, medfører at antallet potensielle språklige praksisformer for den enkelte kan øke betraktelig, men vel å merke der den tradisjonelle dialekten fortsatt representerer ett av alternativene. Innenfor et modernitetsperspektiv vil derfor valg av dialekt ikke nødvendigvis være noe som signaliserer tilhørighet til tradisjonen og til fortida. Dialekt er én av flere koder som er disponible innenfor et større repertoar av valgmuligheter. Det er derfor viktig å presisere at det *ikke* er noen motsetning mellom det å være "moderne" og det å bruke en tradisjonell dialekt. Det ene utelukker på ingen måte det andre.

I den forbindelse er det likevel vesentlig igjen å minne om de symbolske verdiene som tradisjonelt er blitt knyttet til bruk av dialekt versus standardtalemål (jf. punkt 2.1). De mentale koblingene som uvilkårlig foregår mellom språkbruk på én side og språkbrukerens sosiale egenskaper og tilhørighetsforhold på den andre, er en dimensjon som i høyeste grad influerer på hvorvidt enkeltindividets teoretiske valgfrihet blir opplevd som en *reell* valgfrihet. Stereotype forestillinger tenderer å være både sterke og seiglivete, og vil derfor i høy grad kunne være bestemmende for såvel våre egne språklige strategier som vår tolkning av andres språkvalg. På den måten har vi en tilbøyelighet til å gå inn i ulike bekreftende sirkler, der vi stadig får konfirmert visse allment utbredte språksosiale

stereotypier, samtidig som vi lar oss forbause i alle de tilfellene vi møter på enkeltindivider som *ikke* oppfyller stereotypien. I slike mekanismer ligger det en ikke ubetydelig konserverende kraft. Derfor er det helt essensielt å understreke at så lenge den valgfriheten moderniteten representerer, bare i begrenset utstrekning blir utnyttet i praksis, vil det i stor grad være de stereotype forestillingene som får lov til å styre manges språkvalg.

Et konkret eksempel vil kunne bidra til å belyse denne problematikken: Hva vil kunne skje i en situasjon der det foregår klare *brudd* med bestemte nedarvete forestillinger, som f.eks. at en person i en framtrødende samfunnsposisjon snakker tradisjonell, utpreget hedmarksdialekt i et debattprogram på fjernsynet eller i en forelesning på universitetet? Dette er en dialekt som tradisjonelt har blitt utsatt for mye latterliggjøring og ironisering i deler av den norske offentligheten, og trekk fra denne varieteten er ofte blitt brukt til å framstille en litt enkel, artig og enfoldig person, en "bonde i byen" (se f.eks. Mæhlum 1986: 29ff.). Den potensielt *positive* sanksjoneringen av et slikt språkvalg som her skisseres, vil kunne være at vedkommende språkbruker blir oppfattet som pålitelig, sympatisk og tillitvekkende – ut fra den grunnleggende forestillingen at dialektbruk signaliserer egenskaper som høy grad av personlig integritet og troverdighet (jf. Edwards 1985 under punkt 2.1). De potensielle *negative* sanksjonene av dette kodevalget ville nok først og fremst være en viss risiko for at vedkommende språkbruker av enkelte ikke ville bli tatt helt seriøst; at bruken av en slik varietet i en så vidt formell og offisiell kontekst ville kunne bli tolket som uttrykk for manglende faglig prestisje og kompetanse.

Hvis derimot denne koden *stadig* hadde blitt brukt av personer i framtrødende sosiale posisjoner og/eller i offisielle kontekster, ville det kunne bidra til å svekke og på sikt kanskje endre radikalt på de nedarvete stereotypiene. Men da er altså betingelsen at tilstrekkelig mange ville benytte seg av muligheten til *ikke* å velge bort varieteter av denne typen.

Den friheten mange språkbrukere i utgangspunktet har mht. valg av språklig kode, kan følgelig innebære alvorlige strategiske overveielser for den enkelte – nettopp fordi slike valg i mange tilfeller kan

få betydelige sosiale konsekvenser. Her er det likevel viktig å understreke forskjellene dialektområdene imellom. Det er f.eks. liten tvil om at en person med dialektbakgrunn fra det vi kan kalle *semi-periferien*,⁶ dvs. områder som Hedmark, Toten eller Østfold, stiller med et helt annet språksosialt "handikapp" i ulike akademiske eller offisielle sammenhenger enn språkbrukere som har mer definerte regionale og motkulturelle identiteter å spille på – som f.eks. vestlendinger, telemarkinger, trøndere og i seinere tid også nordlendinger.

Epilog

På en rekke av de områdene som er trukket fram i forbindelse med tradisjon- versus modernitetsdimensjonen, er det foretatt lite forskning her i landet. Her ligger det følgelig store utfordringer for framtidens sosiolingvistik. Helt avslutningsvis er det likevel et noe annet aspekt ved talemålssituasjonen i Norge jeg vil framheve, der også forskningsinnsatsen hittil har vært svært moderat. Dette er et område der aksene lokal – regional – nasjonal ikke er den primære, men der fokus rettes mot hvordan det språket vi normalt betrakter som "norsk", forholder seg til språkkoder som har sitt opphav *utenfor* den nasjonale sfæren. Blant de mange temaene som her peker seg ut som spesielt interessante, vil jeg særlig framheve to: For det første utviklingen og bruken av multietniske koder, et fenomen som foreløpig er blitt dokumentert i visse ungdomsmiljøer i europeiske storbyer; og for det andre språkbruken i ulike transnasjonale, subkulturelle ungdomsmiljøer, der engelsk synes å ha en framtrædende posisjon. På hvert sitt vis er dette to av de kanskje mest pregnante uttrykkene for internasjonaliseringens og globaliseringens språklige konsekvenser.

---

6 Begrepet forutsetter Oslo som sentrum; jf. igjen prestisjehierarkiet under punkt 1.1.

Litteratur

- Abrahamsen, J.E. 1995: *Utvalde palataltal: metodekritisk lys på avpalatalisering i yngre mål i Herøy på Sunnmøre*. Upublisert hovedfagsavhandling. Trondheim: Universitetet i Trondheim.
- Bakås, M.K. 1998: *Urbanisering, modernitet og dialekt*. Upublisert hovedfagsavhandling. Trondheim: Universitetet i Trondheim.
- Beito, O.T. [1958] 1973: "Drag av utviklinga i hallingmålet dei siste mannsaldrane". I Beito, O.T. & I. Hoff (red.): *Frå norsk målføregransking*. 190–226. Oslo: Universitetsforlaget.
- Bosnes, G. 2000: *Sparbumålet gjennom hundre år. Ein interaksjonell sosiolingvistisk studie av generasjonsforskjellar i Sparbu*. Upublisert hovedfagsavhandling. Trondheim: Universitetet i Trondheim.
- Edwards, J. 1985: *Language, Society and Identity*. Oxford: Basil Blackwell
- Evensen, A. og T. Tveit (1990): *TÅG. Talemålsvariasjon åt gjøvikensere*. Oslo: Norsk målførearkiv.
- Fyllingsnes, O. 2002: Sterk lokal identitet skaper sterke bygder. I: *Dag og Tid* 2. mars. 4–5.
- Giddens, A. 1991: *Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge: Polity Press.
- Gulbrandsen, P. P.: 1979: Hvor går de østnorske bymåla?. I: Vikør, L. & G. Wiggen (red.): *Språklig samling på folkemåls grunn*. Artikler frå bladet *Språklig samling*. 60–65. Oslo: Novus.
- Haugen, R. 1998: *Variasjon og endring i sognalsdialekten (=Målbryting nr. 1)*. Universitetet i Bergen.
- Hernes, R. 1998: "Eg snakke sånn så – det komme av seg sjøl". Ein sosiolingvistisk analyse av talemålsvariasjon hjå ungdomar i Os. Upublisert hovedfagsavhandling. Bergen: Universitetet i Bergen.
- Hompland, A. 1991: Det store kappeskiftet. I: R. Almås (red.): *Åtte perspektiver på bygdeutvikling*. NLVF-publikasjon 3. 55–74. Oslo.
- Karlgård, K. 1997: "Oss tållå oppdaleng". En interaksjonell sosiolingvistisk undersøkelse av fem språkbrukere fra Oppdal. Upublisert hovedfagsavhandling. Oslo: Universitetet i Oslo.
- Langli, H. 2002a: *Fra lokalmiljø til storsamfunn. En sosiolingvistisk studie av talemålsutviklingen i Vang ved Hamar*. Upublisert hovedfagsavhandling. Trondheim: Universitetet i Trondheim.
- Langli, H. 2002b: *Jamnaldringsgruppen som språklig sosialiseringssagent*. Upublisert prøveforelesning til hovedfagseksamen, 16.02.2002. Trondheim: NTNU.
- Mæhlum, B. 1986: *Språklige variasjonsmønstre hos innflyttere i Oslo*. Oslo: Novus.

- Mæhlum, B. 1992: *Dialektal sosialisering. En studie av barn og ungdoms språklige strategier i Longyearbyen på Svalbard*. Oslo: Novus.
- Mæhlum, B. 1999a: *Mellom Skylla og Kharybdis. Om forklaringsbegrepet i historisk språkvitenskap*. Oslo: Novus.
- Mæhlum, B. 1999b: Sted og språk – en skisse. I: Mæhlum, Slettan & Stugu (red.), 15–20.
- Mæhlum, B. D. Slettan & O.S. Stugu (red.) 1999: *Stedet som kulturell konstruksjon*. Nr. 27 i Skriftserie fra Historisk institutt. Trondheim: Universitetet i Trondheim.
- Papazian, E 1997: Dialektdød i Numedal? Om språkutviklinga i Nore og Uvdal. I: *Maal og Minne*. 161–190.
- Paulgaard, G. 2001: Sted og tilhørighet. I: K. Heggen, J.O. Myklebust & T. Øia (red.): *Ungdom. I spenninga mellom det lokale og det globale*. 18–36. Oslo: Det Norske Samlaget
- Røyneland, U. 1999: Språkleg regionalisering på Røros og Tynset. I: *Målbryting* nr. 2. 98–119.
- Røyneland, U. (under ytting): Dialects in Norway – catching up with the rest of Europe?. I: *International Journal of the Sociology of Language*.
- Sandøy, H. 2000: Utviklinglinjer i moderne norske dialekter. I: *Folkemålsstudier* 39. 345–384.
- Skjekkeland, M. 1997: *Dei norske dialektane. Tradisjonelle særdrag i jamføring med skriftmåla*. Oslo: Høyskoleforlaget.
- Skjekkeland, M. 1999: Agder – ein region mellom aust og vest. Kva skjer med talemålet i området?. I: *Målbryting* nr. 2. 76–97.
- Skjekkeland, M. 2000: *Dialektutviklinga i Noreg dei siste 15 åra – drøfting og analyse*. Skriftserien nr. 67. Kristiansand: Høgskolen i Agder.
- Skolseg, E. 1994: *Romeriksdialektens levekår i skyggen av Oslo*. Upublisert hovedfagsavhandling. Universitetet i Oslo.
- Skutnabb-Kangas, T. 2000: *Linguistic genocide in education – or worldwide diversity and human rights?* New Jersey/London: Lawrence Erlbaum.
- Strømsodd, S.A. 1979: *Dialektholdninger blant folk i to bydeler i Oslo*. Upublisert hovedfagsavhandling. Oslo: Universitetet i Oslo.
- Sølvberg, O. 1998: *Endringar i Førde-dialekten*. Upublisert hovedfagsavhandling. Kristiansand: Høgskolen i Agder.
- TEIN, *Prosjektbeskrivelse* 1996. Kristiansand/Oslo/Bergen/Trondheim/Tromsø.
- Thoengen, V. 1994: *Hallingmål eller bokmål? En talemålsundersøkelse blant skolebarn i Nes i Hallingdal*. Upublisert hovedfagsavhandling. Universitetet i Oslo.

- Vikør, L. 1999: *Austlandsmål i endring. I*: T. Kleiva, I. Donali, T. Nettet & H. Øygarden (red.): *Austlandsmål i endring*. 13–48. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Vold Ulset, K. A. 2002: *Språklig regionalisering i Trøndelag? En studie av ungdommers talemål i nedre Melhus*. Upublisert hovedfagsavhandling. Trondheim: Universitetet i Trondheim.
- Wiggen, G. 1995: Norway in the 1990s: a sociolinguistic profile. I: *International Journal of the Sociology of Language* 115. 47–83.